

חזקה ורוב בספק טריפה א

א. הגמ' בחולין מביאה את דבריו היסודיים של רב הונא הדין בספקות שמתעוררים בבהמה. בחלק הראשון של דבריו הוא עוסק בספק שחיטה וקובע שמעמידים בו את הבהמה בחזקת איסור (חולין ט):

גופא, אמר רב הונא: בהמה בחייה בחזקת איסור עומדת עד שיודע לך במה נשחטה. נעסוק בע"ה בהמשך הדרך בשאלה איזו חזקת איסור יש לבהמה לעניין ספק שחיטה¹, ונתמקד כאן בהמשך דבריו העוסקים בספק טריפה (שם):

נשחטה - בחזקת היתר עומדת עד שיודע לך במה נטרפה... דאע"ג דאיתליד בה ריעותא (הבהמה מותרת); כדבעא מיניה רבי אבא מרב הונא: בא זאב (לאחר השחיטה) ונטל בני מעים, מהו?... נטלן והחזירן כשהן נקובין, מהו? מי חיישילי שמא במקום נקב נקב, או לא (האם תולים את הנקב בזאב והבהמה מותרת או שמא חוששים שחלק מהנקב היה קיים בחיי הבהמה והיא טרפה)? א"ל: אין חוששין שמא במקום נקב נקב (ותולים את כל הנקב בזאב ומתירים את הבהמה).

חשוב: מדוע יש לבהמה חזקה שהיא לא טרפה? מה יוצר את החזקה?

הגמ' מביאה דוגמה של ספק שהתעורר לאחר שחיטת הבהמה - זאב נטל בני מעיים שחזרו מנוקבים. האם נלמד מהדוגמה הזו שדווקא אז הבהמה כשרה, בספק שהתעורר לאחר השחיטה? מה יהיה הדין אם הספק התעורר כבר בחיי הבהמה²? האם גם אז רב הונא היה מעמיד את הבהמה בחזקת היתר?

אתה רואה סיבה לחלק ולאסור במקרה של ספק טריפה שמתגלה בחיי הבהמה?

כשהבהמה בחיים היא אסורה באיסור אבר מן החי, ויתכן שבגלל זה אי אפשר להעמיד אז את הבהמה בחזקת היתר גם לעניין ספק טריפה.

ב. נפתח בדרכם של רבותינו בעלי התוספות. כהקדמה עלינו ללמוד שתי סוגיות, בחולין וביבמות. בחולין הגמ' פוסקת שחוששים ל'ספק דרוסה' (חולין ג):

1. ראה על כך בדף 'מחזיקין מאיסור לאיסור'.
2. או אם הוא התגלה לנו רק לאחר השחיטה, אך ברור שהריעותא, הסיבה שעוררה את הספק, היתה קיימת כבר בחיי הבהמה.

אמר אמימר הלכתא חוששין לספק דרוסה.

וכפי שפוסק הרמב"ם (שחיטה ה, יא):

כיצד ארי שנכנס לבין שוורים ונמצא צפורן בגבו של אחד מהן חוששין שמא ארי דרסו, ואין אומרים שמא בכותל נתחכך (והצפורן היתה שם והגיעה אליו משם).

נאריך יותר בסוגיה ביבמות. הגמ' דנה בשאלה הבאה: צרת ערוה³ מותרת לשוק ללא חליצה ויבום. אולם, אם הבעל גירש את הערוה לפני מיתתו, הצרה חייבת ביבום או חליצה⁴. מה יהיה דין הצרה אם הבעל גירש את הערוה בגירושין מסופקים? האם היא חייבת ביבום או חליצה מספק, שמא הגירושין חלו והיא כבר לא צרת ערוה בשעת מיתת הבעל? המשנה אומרת (יבמות ל):

וכולן שהיו בהן קדושין או גרושין בספק, הרי אלו הצרות חולצות ולא מתייבמות. כיצד ספק קדושין? זרק לה (לערוה) קדושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה - זהו ספק קדושין (והצרה חולצת ולא מתייבמת, שמא הקידושין חלו והיא צרת ערוה). ספק גרושין? כתב בכתב ידו ואין עליו עדים, יש עליו עדים ואין בו זמן, יש בו זמן ואין בו אלא עד אחד⁵ - זהו ספק גרושין.

הגמ' שואלת מדוע המשנה לא נקטה מקרה דומה בספק גירושין, זרק לה גט ספק קרוב לו ספק קרוב לה (שם):

ואילו בגרושין ספק קרוב לו ספק קרוב לה לא קתני, מאי טעמא?

רבא ענה שבמקרה הזה הצרה מותרת לשוק ללא חליצה. זאת משום שמעמידים אותה על חזקתה, והיא היתה בחזקת היתר לשוק ללא חליצה לפני שהתעורר הספק (שם):

אמר רבה: אשה זו בחזקת היתר לשוק עומדת (לפני שהתעורר הספק, הגירושין המסופקים, הצרה הייתה בחזקת היתר לשוק ללא יבום או חליצה), ומספק אתה בא לאוסרה, אל תאסרנה מספק (אלא הולכים אחר החזקה ומתירים אותה לשוק מדין צרת ערוה).

אביי ורבא חולקים על רבא וסבורים שיש צורך בחליצה גם במקרה הזה. הם עונים תשובה אחרת לשאלה למה המשנה לא נקטה אותה דוגמה גם בספק גירושין (שם):

אלא אמר אביי: יגיד עליו ריעו, תנא בקידושין וה"ה לגירושין.

לדעתם, המשנה נקטה דוגמה זו בספק קידושין כדי שנלמד ממנה לספק גירושין.

ג. לאחר הקדמה זו ניגש לדברי התוספות הדנים באיסור ספק דרוסה (חולין מג):

3. כלומר, אם הבעל נשוי לשתי נשים, ואחת מהן אסורה על היבם באיסור ערוה, לא רק שהיא פטורה מיבום וחליצה, אלא גם שאר הנשים, שנקראות 'צרת ערוה'.
4. שכן השעה הקובעת היא שעת המיתה, ובשעת המיתה היא כבר לא היתה צרת ערוה.
5. בשלושת המקרים האלו הגט כשר מהתורה ופסול מדרבנן.

ואם תאמר ואמאי נימא נשחטה הותרה כדאמרינן בפ"ק (לעיל ט.) גבי בא זאב ונטל את בני מעיים והחזירן כשהן נקובים.

התוספות מתקשים: מדוע מחמירים בספק דרוסה, הרי רב הונא לימד שמקלים בספק טריפה! בתשובה מציעים **התוספות** שאולי יש לחלק בין ספק שהתעורר רק לאחר שחיטת הבהמה ובין ספק שהתעורר בחיי הבהמה (שם):

וכי תימא שאני הכא (בספק דרוסה) שנולדה ספיקא מחיים (בשעה בה היא אסורה מחמת איסורים אחרים).

כלומר, אולי רב הונא הקל רק בספק שהתעורר לאחר שחיטת הבהמה⁶, אך גם הוא מודה שיש להחמיר בספק שנולד בחיי הבהמה, ולכן מחמירים בספק דרוסה. אולם, **התוספות** שוללים את האפשרות הזו מכוח דברי רבה ביבמות (שם):

הא אמר בפ' ד' אחין (יבמות דף ל: ושם) ואילו גבי גירושין ספק קרוב לה ספק קרוב לו לא קתני, פירוש ומותרת צרת ערוה לשוק בלא חליצה, ומפרש טעמא משום דאשה זו בחזקת היתר לשוק עומדת ואל תאסרנה מספק, אלמא השתא דמת בעלה מוקמינן לה בחזקת מה שהיתה בחיי בעלה קודם שזרק גט לערוה, והכא נמי כי נשחטה נעמידנה בחזקת מה שהיתה קודם שנולד בה ספק דרוסה והעמידנה בחזקת שאינה דרוסה.

אם כך, אז מדוע מחמירים בספק דרוסה? עונים **התוספות** (שם):

ו"ל דשאני הכא דדרוסה שכיחא (זה לא ספק שקול, והאפשרות השכיחה היא שהארי אכן דרס).

סכמ: מה הדין לפי תוספות בספק טריפה שקול שמתעורר בחיי הבהמה?

עולה מדברי התוספות שבספק רגיל ושקול יש להקל ולהעמיד את הבהמה על חזקתה. רק בספק דרוסה החמירו משום ש'דרוסה שכיחא', אך בספק רגיל יש להקל. הם הציעו לחלק בין ספק שמתעורר לאחר השחיטה ובין ספק שמתעורר בחיי הבהמה, אך מדברי רבה ביבמות הם למדו שאין לחלק: כשם שהוא העמיד את הצרה בחזקת היתר לשוק למרות שבשעת לידת הספק היא היתה אסורה באיסור אשת איש, כך ניתן להעמיד את הבהמה בחזקת שאינה טרפה למרות שבשעת לידת הספק היא אסורה באיסור אבר מן החי.

ד. אולם, הרמ"א אימץ להלכה את החילוק שהתוספות הציעו, והחמיר בספק טריפה שברור שהיה קיים כבר בחיי הבהמה (דרכי משה י"ד לא):

6. כמקרה שם של זאב שלקח את בני המעיים והחזיר אותם מנוקבים.

ומעשה בא לידינו פה קראקא בראש בהמה שהיה בו מים וקודם שידעו הריעותא חתכו הגלגלת לשנים, ומקצתו מן המוח עם הגלגלת ולא היה נודע אם המוח הקיפן או לא, ואסרנוהו, ויש שהיו רוצים להכשיר מהא דתניא (חולין ט א) נשחטה הותרה עד שידוע לך במה נטרפה, ולא דמי דהואיל והיה כאן ריעותא ברורה מחיים⁷ אין להכשיר משום זה וכן משמע בתוספות פרק ד' אחין דף ל' ע"ב (יבמות, ד"ה אשה) וכן הסכימו כל חכמי העיר ונשאר טרפה ודבר זה עוד יתבאר לקמן סימן מ"ח (ארוך אות ז).

וכך הוא פוסק בשו"ע (יו"ד נא, א):

כל מקום שאין יכולין לתלות שנעשה לאחר שחיטה (אלא ברור שהריעותא היתה קיימת כבר בחיי הבהמה)... הרי הוא כספק טריפה ואוסרין אותה. ולא אמרינן נשחטה הותרה אלא בדבר שנוכל לומר שנעשה הריעותא לאחר שחיטה, דלא יצאתה מחזקתה מחיים.

מדוע הרמ"א מתנגד לדעת המכשירים שלמדו זאת מדברי רב הונא? חשוב: כיצד הוא יכול להביא לדבריו ראייה מתוספות, הרי הם דחו את החילוק הזה?

הרמ"א טוען שהגמ' בחולין הקלה רק במקרה של ספק שהתעורר לאחר השחיטה. במקרה שכזה אין 'ריעותא ברורה מחיים' ולכן אפשר להקל וללכת אחר החזקה. אך כשיש 'ריעותא ברורה מחיים', כמים שנמצאו בראש הבהמה וברור שהם היו שם עוד בחייה וספק אם הטריפו אותה, אין להקל.

והנה, הרמ"א מבסס את חילוקו על דברי התוספות שלמדנו, והדברים קשים לכאורה: הם אמנם הציעו את החילוק הזה כהסבר לחומרא בספק דרוסה, 'וכי תימא שאני הכא שנולדה ספיקא מחיים', אך הם למדו מדברי רבה שיש לדחות אותו!

וכך מקשה המהר"ם מלובלין על דברי הרמ"א (שו"ת מהר"ם מלובלין סימן סו):

והרי כל מי שיש לו עינים לראות רואה דאדרבה שהתוספות דחו חילוק זה מההיא דפרק ד' אחין דקאמר ואלו ספק קרוב לו ספק קרוב לה לא קתני. ומסקנת התוס' הוא דאפילו היכי דנעשה הריעותא מחיים אפילו הכי יש להעמיד בחזקת היתר וטעמא דספק דרוסה הוא משום דדרוסה שכיחא.

מה מקשה המהר"ם על דברי הרמ"א?

7. כלומר, נכון שהספק נודע לנו רק לאחר השחיטה, אך ברור שהריעותא, הסיבה שעוררה את הספק, היתה קיימת כבר בחיי הבהמה. זאת בניגוד למקרה של הזאב שנטל את בני המעיים והחזירם מנוקבים, שם יתכן שבחיי הבהמה לא היתה שום ריעותא וסיבה להסתפק.

הש"ך התמודד עם השאלה. לדבריו, המהר"ם מלובלין אמנם צודק בעמדת רבה, אך הרמ"א התבסס על עמדת אב"י ור"ב שחלקו הרי על ר"ב וסברו שאין להעמיד את הצרה על חזקתה (שם, ס"ק ג):

אבל נראה לי דדעת הרב הוא דהתוס' כתבו כן לרבה דאמר בש"ס התם אשה זו בחזקת היתר עומדת כו' אבל אב"י... ומסקו אב"י ור"ב דלא מוקמינן אשה זו בחזקתה, א"כ התוס' דמדמי דין זה לנשחטה הותרה מוכה דכי היכא דלא מוקמינן אשה זו בחזקת היתר הכי נמי לא אמרינן נשחטה הותרה היכא דאתיליד ריעותא מחיים, ואף על גב דאפשר לומר דלמסקנא נמי אמרינן אשה זו בחזקת היתר עומדת (גם לדעת אב"י ור"ב) אלא דלחומרא אמרינן דבעי חליצה וכדכתב הב"י לשם (שזו רק חומרה מדרבנן בערוה), וגם בדברי התוס' דוחק קצת לומר דלא כתבו כן למסקנא, מ"מ כיון דאינו מוכרח ויש פנים לכאן ולכאן... כך נ"ל לדעת הרב.

מהי תשובת הש"ך?

התוספות אמנם דחו את החילוק, אך הם למדו זאת מדברי רבה המתיר את הצרה לשוק ומעמיד אותה על חזקתה. אולם, אב"י ור"ב שם חולקים ופוסקים שהיא צריכה חליצה ולא מעמידים אותה על חזקתה. לטענת הש"ך, המחלוקת היא בשאלה היסודית האם ניתן ללכת אחרי חזקת היתר בשעה שבה הדבר אסור באיסור אחר. זוהי הסיבה לכך שאב"י ור"ב אינם הולכים אחר חזקת ההיתר לשוק של הצרה: בשעה שבה הספק התעורר היא הייתה אסורה באיסור אשת איש, וזוהי הסיבה שהרמ"א מחמיר בריעותא שנולדה בחיי הבהמה.

ננסה לסכם לסיום:

1. הגמ' מלמדת שהולכים אחרי חזקה בספק טריפה. תוספות שואלים לאור זאת מדוע מחמירים בספק דרוסה. הם מציעים שאולי מקלים דווקא כשהספק נולד לאחר השחיטה, אך לא בספק שנולד בחיי הבהמה, בשעה שהיא אסורה באיסור אבר מן החי. אולם, הם דוחים זאת מכוח דברי רבה ביבמות שהעמיד יבמה בחזקת היתר לשוק בספק שנולד בעת היותה אשת איש⁸, ומכאן שאפשר להעמיד דבר בחזקת היתר גם בשעה

8. השאלה שם היא מה דינה של צרת ערוה לאחר שהבעל גירש את הערוה בגירושין מסופקים. אם הגירושין של הערוה היו ודאיים, הצרה היתה חייבת ביבום או חליצה, משום שהולכים אחרי שעת המיתה ובשעה זו היא כבר לא צרת ערוה. השאלה מה דין הצרה בגירושין מסופקים, האם עלינו לחשוש לכך שהגירושין חלו ולחייב אותה בחליצה – רבה סבור שהיא מותרת לשוק בלא חליצה משום שמעמידים אותה על חזקת ההיתר שלה (שהרי לפני ספק הגירושין היא היתה בחזקת היתר לשוק לאחר מיתת הבעל).

שהוא אסור באיסור אחר. למסקנה, התוספות עונים שמחמירים דווקא בספק דרוסה משום שהצד שהבהמה אכן נדרסה שכיח יותר. עולה מדבריהם שיש להקל בספק שקול גם כשהספק נולד בחיי הבהמה, וכך פוסק המהר"ם מלובלין.

2. אולם, הרמ"א מחלק להלכה בין ספק שנוולד לאחר השחיטה ובין ספק שנוולד בחיי הבהמה. הוא מביא לחילוקו ראייה מדברי התוספות, והמהר"ם מלובלין תמה – הרי תוספות כתבו במפורש הפוך! הש"ך מתרץ שהם כתבו כך רק לשיטת רבה, אך לשיטת אב"י ורבא אין להעמיד את היבמה על חזקתה, והיא צריכה חליצה לאחר גירושין מסופקים של הערוה. להבנתו, אב"י ורבא סוברים שאין להעמיד יבמה בחזקת היתר בשעה שהיא אסורה באיסור אשת איש, ולדעתם אין להעמיד בהמה בחזקת היתר בספק שמתעורר בחיי הבהמה, כשהיא אסורה באיסור אבר מן החי.

חזקה ורוב בספק טרפה ב

א. בדף הקודם נפגשנו עם דברי התוספות לפיהם יש ללכת אחרי חזקה בספק טריפה, ורבותינו נחלקו בהיקף הדבר¹. אולם, במקום אחר עולה מדברי התוספות שאין לבהמה כלל חזקה שהיא לא טרפה! ונקדים: הגמ' בחולין דנה במקור לדין רוב, ואחד המקורות שהיא מציעה הוא ללמוד אותו מפרה אדומה (חולין יא.):

רבה בר רב שילא אמר: אתיא מפרה אדומה, דאמר רחמנא: ושחט... ושרף, מה שחיטתה כשהיא שלמה, אף שריפתה כשהיא שלמה (וא"כ אי אפשר לפתוח ולבדוק אם היא טרפה), וליחוש דילמא טרפה היא! אלא לאו משום דאמרינן זיל בתר רובא (ורוב בהמות אינן טרפות).

הראשונים שואלים: איך אפשר ללמוד מכך את דין רוב, הרי יתכן שאין חוששים לכך בשל החזקה! וכך שואלים **התוספות** (חולין יא.):

אתיא מפרה אדומה - וא"ת כיון דפרה (אדומה) בת שתי שנים א"כ דילמא היינו משום דאוקמיה אחזקה שאינה טרפה למאן דאמר טרפה אינה חיה (שנה שלמה, וא"כ לאחר שעברה שנה מלידתה ברור שהיא לא נולדה טריפה, וממילא יש לה חזקה שהיא לא טרפה).

בתשובה מחדשים **התוספות** שאין לבהמה חזקה שאינה טרפה, ומסבירים מדוע (שם): וי"ל דכל חזקה שלא נתבררה (בשעתה) ולא נודעה אפילו שעה אחת (וקיימה התברר רק למפרע) לא אזלינן בתרה (והתברר שהבהמה לא נולדה טריפה רק לאחר שנה).

מתוך חידושם, דנים התוספות בשאלה הבאה: ראובן חלב פרה ועשה מהחלב גבינות. כעבור מספר חודשים הפרה נשחטה ונמצאה טריפה, ולא ידוע מתי נטרפה: לפני החליבה והגבינה אסורה או לאחר החליבה והיא מותרת. **התוספות** סוברים שבגלל שאין לפרה חזקה שהיא לא טרפה הגבינות אסורות (שם):

ויש ללמוד מתוך כך הלכה למעשה דאם עשה גבינות מכמה בהמות ואח"כ נשחטה האחת ונמצאת טרפה שכולם אסורות דאין לי להעמיד פרה אחזקתה ולומר השתא הוא דנטרפה.

ב. לפני שנתבונן בסתירה הברורה שבדברי התוספות², נתבונן בראשונים שחולקים על התוספות ומתירים את הגבינה, וכך כותב בעל **האיסור והיתר הארוך** (שער מט סימן ב):

1. לפי דעת המהרש"ל הם הולכים אחרי חזקה בכל ספק טריפה, ואילו לפי דעת הרמ"א והש"ך הם לא הולכים אחרי חזקה אם ודאי שהרעותא היתה קיימת בחיי הבהמה.
2. שהרי בדף הקודם למדנו שהם הולכים אחרי חזקה בספק טריפה.

וכן אם לא הוגלד פי המכה או שנמצא טריפה מכל שאר י"ח טריפות הגבינה שנעשו אפ"ל סמוך לשחיטתו מותרין דאמר' השתא הוא דנטרפה סמוך לשחיטה או אחר החליבה שקודם השלשה ימים דהא כאן היה רובא וחזקה דרוב בהמות כשירות הן ומוקמינן הבהמה בחזקת בריאות והשתא הוא דאיטרפה³.

מהי סברת המתירים? נלמד את דברי הרא"ש (שו"ת הרא"ש כלל כ סימן טו):

אבל למסקנא דפשטינן דאזלינן בתר רובא (ורוב בהמות אינן טרפות) ורובא עדיף מחזקה הילכך בכל שעתא ושעתא אזלינן בתר רובא וכשרה היא, ועדיף האי רובא מחזקה ואוקמה אחזקתה וסמוך למיתתה נטרפה והגבינות כשרות.

ניתן להבין בשתי צורות את הדברים. האחת, כוונת הרא"ש שהרוב עצמו מאחר את השינוי, וכך עולה מדברים המובאים באיסור והיתר הארוך (שם):

ואף על גב שזאת הבהמה גילתה שהיא מן המועט, פ"י מהרי"ף דכמו שאתה אמרת שהיתה מבוררת (החזקה) השתא היא דנהפכה החזקה, כך יש לנו לומר ג"כ על הרוב השתא היא דנעשית בהמה זאת מן המועט אבל עד השתא היא היתה מן הרוב שאין טריפות דרובא וחזקה רובא עדיף עכ"ל.

מהי סברת המתירים? מדוע הם מאחרים את השינוי ותולים שהבהמה נטרפה רק סמוך לשחיטה?

לדעתם, כשם שחזקה יכולה לאחר שינויים, כך גם הרוב, ולכן תולים שהבהמה יצאה מכלל הרוב ונטרפה רק סמוך לשחיטה.

חשוב היטב: לפי האפשרות הזו, מדוע תוספות אינם מקבלים את הדברים?

נראה שלדעתם רק חזקה יכולה לאחר שינויים ולא רוב. זאת משום שמהות החזקה היא המשכת המצב הקיים, ומובן אפוא כיצד היא יכולה לאחר שינוי⁴. אולם, מהות ההליכה אחרי הרוב אחרת לגמרי! זאת ועוד, מובן כיצד הולכים אחרי הרוב כשיש ספק האם הבהמה טרפה. אך אם התגלה שהיא טרפה, על כורחנו שהיא לא חלק מהרוב וכיצד ניתן לאחר מכוחו את השינוי? וכי רוב הטרפות נהיות כאלו דווקא סמוך לשחיטתן?

3. והולכים אחרי חזקה דמעיקרא נגד חזקה דהשתא ומאחרים מכוחה את השינוי, כל עוד שאין מולה תרתי לריעותא.

4. כלומר, כשם שהולכים אחרי חזקה כשהספק הוא האם המצב השתנה, ומכריעים שהוא לא השתנה, כך מתוך אותו יסוד של המשכת המצב הקיים הולכים אחרי החזקה כשהספק הוא מתי המצב השתנה, ומאחרים את השינוי.

ג. ואכן, האפשרות האחרת היא שגם המתירים מודים שרק חזקה יכולה לאחר שינויים ולא רוב, וגם כאן החזקה היא שמאחרת את השינוי. מה הם יענו לטענת התוספות שחזקה שלא נתבררה בשעתה אינה חזקה, והתברר שהבהמה לא הייתה טרפה בלידתה רק לאחר שנה? הם יענו שהדבר התברר מיד מכוח הרוב, וכך כותב בעל השערי דורא (איסור והיתר סימן פד):

ואין לומר דחזקה שלא נתבררה שעה אחת אינה חזקה, כדפירש ר"י בחולין, לא היא, דמכל מקום משעה שנולדה עד עכשיו היתה בחזקת כשרות והולכין בתר רובא. אף על גב שזאת הבהמה גילתה עתה שהיא מן המיעוט, מכל מקום הרוב גורם לחזקה שנתברר ואוקימנא לה אחזקת כשרות עד עתה והשתא היא דאיטרפה (שהרי חזקה מאחרת שינויים).

וכך מסביר רבי עקיבא איגר את המחלוקת (שו"ע יו"ד א, ש"ך ס"ק ח):
והמכשירים דקיימא לן כוותיהו סבירא להו דמכח הרוב הוי כידוע לנו בבירור שנולדה כשירה והוי חזקה, אם כן רק מדין חזקה מתירים אותה.

וכן החזון איש, ונלמד את דבריו שיעמיקו את הבנתנו במחלוקת (אבה"ע פא, ס"ק ו):
עיינ ביאור הגר"א ס"ק ו, דדעת תוספות דלא אמרינן חזקה מכוח רובא, וכיון דהיא קמן ממיעוט הטריפות הוי ספק השקול אימתי יצאת מרובא אי קדם חליבה או לאחר חליבה, ולא חשיב ידיעה ודאית לענין דין חזקה אלא בידיעה וראיה, אבל לא ידיעה מכוח דין רובא, ולא נאמר דין רובא אלא בהכרעת המעשה לאיסור או להיתר, לעשות או למנוע, אבל לא למחשב ידיעה למידן דין חזקה, ולדעת הרא"ש קודם הריעותא מחזקינן מכח רובא, ושוב דנין על זמן המסופק.

מהי סברת התוספות? מדוע רוב אינו יכול ליצור חזקה?

הדברים נובעים משתי הנחות: 1. חזקה צריכה להתבסס על הכרת המציאות ואין די במצב ההלכתי.
2. רוב הוא לא מקור מידע מהימן דיו על המציאות, והוא רלבנטי רק לעניין השאלה האם פעולה מסוימת אסורה או מותרת.⁵

חשוב היטב: מהי סברת החולקים?

5. ניתן היה להבין שטעם הדבר הוא שרוב הוא 'גזרת הכתוב' ולא 'בירור'. אולם, נראה להסביר את הדברים אחרת: ודאי שיש בהליכה אחר הרוב סברה והגיון, שהרי זוהי האפשרות הסבירה יותר. אלא, שהסתברות לא יוצרת ודאות, שהרי יש סיכוי שהדבר אסור, אלא זו הכרעה הלכתית שניתן לסמוך על הרוב ולקחת סיכון (והרי לא בכל דבר ניקח סיכון, וזו שאלה הלכתית איזה סיכונים אפשר לקחת).

הם יכולים לחלוק על אחת משתי ההנחות: 1. לטעון שחזקה לא צריכה להתבסס על המציאות, אלא די במצב ההלכתי של הדבר, והבהמה היתה הרי בחזקת היתר⁶. 2. גם אם חזקה צריכה להתבסס על הכרת המציאות, רוב נחשב כמקור מידע מהימן על המציאות.

ד. לאחר שהתבוננו במחלוקת העמוקה, נשוב להתבונן בסתירה שבדברי התוספות: אם אין לבהמה חזקה שהיא לא טרפה, אז מכוח איזו חזקה הם מקלים בספק טרפה שקול? וניזכר בדבריהם (חולין מג):

והכא נמי כי נשחטה נעמידנה בחזקת מה שהיתה קודם שנולד בה ספק דרוסה והעמידנה בחזקת שאינה דרוסה וי"ל דשאני הכא דדרוסה שכיחא (ולכן מחמירים דווקא בספק דרוסה, שהוא שכיח יותר לאיסור, אך בספק שקול יש להקל).

נסה להתמודד עם הקושיה!

ר' אלחנן וסרמן צמצם מכוח הקושי את דברי התוספות, וטען שהם הולכים אחרי חזקה רק באירוע שהתרחש לאחר הלידה וספק אם הוא הטריף את הבהמה, כמו בספק אם הבהמה נדרסה (קובץ הערות כח, ג):

אבל קשה, דהא דעת תוס' בפ"ק דחולין (י"א ע"א [ד"ה אתיא מפרה]) דבספק טריפה ליכא חזקת היתר, משום דהוי חזקה שלא נתבררה בשעתה. על כן נראה, דאין כונתם משום חזקת היתר, אלא משום חזקת הגוף, דזו היא חזקה מבוררת, דבשעה שנולדה ודאי לא היתה דרוסה, וכמו גבי מחט שנמצא בעובי בית הכוסות, דמבואר בגמ' פ' המדיר דאמרינן בזה חזקת הגוף, דודאי נולדה בלא מחט.

הוא דן מתוך הדברים במקרה שבו דן הרמ"א. הרמ"א החמיר בו בגלל שברור שהריעותא הייתה קיימת בחיי הבהמה⁷, אך ר' אלחנן טען שתוספות יחמירו בו בגלל שאין חזקה שהבהמה לא נולדה כך⁸ (שם):

ולפי זה בנמצאו מים במוח ולא נודע אם המוח מקיפן (המקרה בו מחמיר הרמ"א), **דאפשר גם בשעה שנולדה היו בה המים, בזה ליכא חזקה כלל - לא חזקת היתר ולא חזקת הגוף - דלא נתבררו בשעתן.**

מתי תוספות הולכים אחרי חזקה לפירושו של ר' אלחנן?

6. שהרי הרוב מתיר אותה.

7. ולדעתו אין הולכים אחרי חזקה אם ברור שהריעותא הייתה קיימת בחיי הבהמה.

8. ונשים לב: אין הכוונה שיש ספק מציאותי עכשיו שאולי הבהמה נולדה כך, שהרי התברר לאחר שנה שהיא לא נולדה טריפה (שהרי טריפה אינה חיה שנה), אלא שזו חזקה שלא נתבררה בשעתה, בזמן הווה, אלא למפרע. יש לבהמה רק חזקה שאינה דרוסה, שהרי ודאי לא נולדה דרוסה.

ר' אלחנן וסרמן מצמצם בעקבות הקושיה את היקף דברי התוספות, ולדעתו הם לא מקלים בכל ספק שקול. איך הם יקלו? הרי לדעתם אין חזקה שבהמה אינה טריפה. קושייתם הייתה רק על המקרה של ספק דרוסה: מדוע מחמירים בו הרי יש חזקה שבהמה אינה דרוסה, שכן ודאי שהיא לא נולדה דרוסה! ונשוב ללשונם בקושייה כדי להבין טוב יותר את פירושו, 'והכא נמי כי נשחטה נעמידנה בחזקת מה שהיתה קודם שנולד בה ספק דרוסה, והעמידנה בחזקת שאינה דרוסה'. זו החזקה שמתוכה הקשו התוספות, 'חזקת שאינה דרוסה', ולא חזקה כללית שבהמה אינה טריפה, חזקה שאינה קיימת.

ה. מובן אפוא מדוע התוספות לא הולכים אחרי החזקה במקרה הזה, אך מדוע שהם לא ילכו אחרי הרוב? מסביר ר' אלחנן (שם):

במים במוח אין להתיר משום רוב, דליכא למימר רוב בהמות שיש להן מים במוח הן כשרות.

הסבר את דבריו.

אמנם רוב בהמות אינן טרפות ולכן אין צורך לחשוש לכך שבהמה טריפה. אך אם נתגלתה סיבה מיוחדת לחשוש שמא היא טריפה, למשל נמצאו מים בראשה, אז אי אפשר להתיר מכוח הרוב: וכי אפשר לומר שרוב הבהמות שיש להן מים בראש אינן טרפות? זה מקרה מיוחד וככזה הרוב הכללי כבר לא מתייחס אליו.

חשוב היטב: מהי סברת הפוסקים שמתירים גם אם נמצאו מים במוח?

נציע שתי אפשרויות: 1. הם מתירים מכוח החזקה. רוב בהמות אינן טרפות יצר לדעתם חזקה כבר בשעת הלידה⁹, והחזקה מכריעה את הספק שהתגלה. 2. הם מתירים מכוח הרוב. לדעתם, הרוב יכול להתיר גם במקרה הזה משום שאיננו דנים מה הרוב במקרה הפרטי, רוב הבהמות שנמצאו מים בראשן, אלא עלינו לדון במקרה הפרטי לאור הרוב הכללי ורוב הבהמות אינן טרפות.

שאלות לסיכום והתבוננות:

1. יהודה חלב את בהמתו והכין מהחלב גבינה. כעבור מספר חודשים הוא שחט אותה וגילה שהיא טרפה, ולא ידוע מתי נטרפה – לפני החליבה והגבינה אסורה או לאחריה

9. ולכן זו חזקה שהתבררה בשעתה, בזמן הווה, וכפי שראינו לעיל בדברי בעל שערי דורא.

והגבינה מותרת. מה הדין? האם אפשר ללכת אחרי חזקת ההיתר של הבהמה ולאחר מכוחה את השינוי ולתלות שהבהמה נטרפה סמוך לשחיטה והגבינה מותרת? רבותינו הראשונים נחלקו בכך:

תוספות – אין לבהמה חזקה שהיא לא טרפה. נכון שלאחר שנה מלידתה אנו יודעים שלא נולדה טרפה, שהרי טרפה לא חיה שנה, אך בשעת הלידה לא ידענו זאת, וחזקה שלא נתבררה בשעתה אינה חזקה – חזקה צריכה להתברר בזמן הווה ולא למפרע. ממילא אי אפשר לאחר את השינוי מכוח החזקה, וצריך לחשוש שהבהמה נטרפה לפני החליבה והגבינה אסורה.

רא"ש ופוסקים אחרים – יש לבהמה חזקה שהיא לא טרפה, ומאחרים מכוח החזקה את השינוי ותולים שהבהמה נטרפה סמוך לשחיטה והגבינה כשרה. אכן, חזקה צריכה להתברר בהווה ולא למפרע, אך גם כאן היא מתבררת בהווה, מיד ברגע הלידה – מכוח הרוב, רוב בהמות אינן טרפות. לדעת המתירים רוב יכול ליצור חזקה. תוספות, לעומת זאת, סוברים שרוב לא יכול ליצור חזקה. חזקה יכולה להיווצר לדעתם רק מתוך ידיעת המציאות, ורוב לא מספק ידע ודאי שכזה, ובלשון החזון איש: 'ולא חשיב ידיעה ודאית לענין דין חזקה אלא בידיעה וראיה, אבל לא ידיעה מכוח דין רובא, ולא נאמר דין רובא אלא בהכרעת המעשה לאיסור או להיתר, לעשות או למנוע'.

2. איך יתכן שלפי תוספות אין לבהמה חזקה שהיא לא טרפה, הרי למדנו בדף הקודם את קושייתם מדוע מחמירים בספק דרוסה ולא מעמידים את הבהמה על חזקה שהיא לא דרוסה, ואת תשובתם שהצד שהבהמה נדרסה שכיח יותר¹⁰, ומכאן שיש לבהמה חזקה שהיא לא טרפה! מהי תשובתו של ר' אלחנן וסרמן?

תוספות התקשו רק בספק דרוסה, משום שיש לבהמה חזקה שהיא לא דרוסה, שהרי ודאי שלא נולדה דרוסה. ואכן, אם היה מדובר על ספק אחר, כמו במקרה של נמצאו מים במוח וספק אם הטריפו את הבהמה, תוספות לא היו הולכים אחרי חזקה¹¹.

10. ומכאן שבספק שקול יש להתיר, והפוסקים נחלקו האם אפשר להקל בכל ספק (מהר"ם מלובלין) או דווקא בספק שנוגד לאחר השחיטה (רמ"א) ולא כשברור שהריעותא היתה קיימת בחיי הבהמה.

11. שהרי בשעת לידת הבהמה לא ידענו שהיא לא טרפה והיה לנו ספק שמה נולדה טרפה, והדבר התברר רק לאחר שנה, וחזקה שלא התבררה בשעתה אינה חזקה. ונשים לב: אין הכוונה שהמים מעוררים ריעותא שמה נולדה טריפה, שהרי היא בת יותר משנה וטריפה אינה חיה שנה, אלא שהלכתית אין חזקה שאינה טריפה שיכולה להתמודד עם הריעותא העכשווית.